

BIJBELWETENSCHAPPEN

Oude Testament en Jodendom

Docent: dr. J.H. (Jan) Sonderen

Doelstelling (algemeen)

De studenten verwerven initiële kennis van de ontstaansgeschiedenis en de eigen aard van het Oude Testament en krijgen inzicht in de complexiteit en het belang van (hernieuwd) lezen en interpreteren van oudtestamentische/vroegjoodse teksten.

De studenten verwerven basisvaardigheden waarmee zij genoemde teksten kunnen benaderen.

Oriëntatiejaar (jaar 1)

5 dagdelen, 6 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

Inleiding verbonden met het lezen van teksten.

Toetsing

De student bestudeert de collegestof en de opgegeven literatuur en beantwoordt schriftelijk de door de docent verstrekte toetsingsvragen.

Literatuur

Verplicht (wordt op college nader toegelicht):

- H. Ausloos en B. Lemmeliijn, *De bijbel: een (g)oude(n) gids. Bijbelse antwoorden op menselijke vragen*, Leuven, 2005.
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin rond de bijbel. Bijbelgeloof, bijbelwetenschap en bijbelgebruik*, Zoetermeer, 2000. (zie de geactualiseerde versie op www.labuschagne.nl)
- M. van Leeuwen, *Van horen zeggen. Geschiedenis en uitleg van de bijbel*, 3^e druk, Amsterdam, 2004 (capita selecta).
- N. ter Linden, *Het verhaal gaat...*, meerdere delen en drukken, Amsterdam, 1996 e.v. (capita selecta).
- A. van der Heide, *Het Jodendom*, Kampen, 2001 of K.A.D. Smelik, *Geschreven leven. Een inleiding tot het Jodendom*, Leuven, 2011.

Aanbevolen:

Het volgende overzicht van boeken is bedoeld om een indruk te geven van de reikwijdte van dit vak en van de verscheidenheid aan publicaties die bij dit vak gaandeweg een rol zouden kunnen spelen.

- K. Armstrong, *De Bijbel. De biografie*, Amsterdam, 2007.
- H. Ausloos, *Oud maar niet verouderd. Een inleiding tot de studie van het Oude Testament*, Leuven, 2010.
- M. Barnard en G. van de Haar, *De Bijbel cultureel. De Bijbel in de kunsten van de twintigste eeuw. Beeldende kunst, film, theater, klassieke muziek, popmuziek en literatuur*, Zoetermeer, 2009.
- W. Barnard, *Stille omgang, Notities bij de lezing van de Schriften volgens een vroeg-middeleeuwse traditie*, Zoetermeer, 2005.

- M.A. Beek, *Wegen en voetsporen van het Oude Testament*, vanaf 6^e druk, Baarn, 1969.
- Y. Bekker en anderen (red.), *Gesprekken met Frans Breukelman*, 's-Gravenhage, 1989; zie ook www.fransbreukelman.nl
- J. Belinfante, *Van Bar Mitswa tot Chanoeka. Een kennismaking met het Joodse volk en zijn religie*. 2 cd's. Zie www.luisterwijs.nl.
- L. de Blois en R.J. van der Spek, *Een kennismaking met de oude wereld*, 6^e, geheel herziene druk, Bussum, 2001.
- K. Brillenburg Wurth en A. Rigney (red.), *Het leven van teksten. Een inleiding tot de literatuurwetenschap*, 3^e druk, Amsterdam, 2009.
- W. Brueggemann, *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, 1997.
- W. Brueggemann, *Reverberations of Faith. A Theological Handbook of Old Testament Themes*, London, 2002.
- K.A. Deurloo, *Exodus en Exil. Kleine Bijbelse Theologie*, deel 1, Kampen, 2003.
- K.A. Deurloo e.a., *Koning en Tempel. Kleine Bijbelse Theologie*, deel 2, Kampen, 2004.
- K.A. Deurloo, *Onze lieve vrouwe baart een zoon. Kleine bijbelse theologie*, deel 3, Kampen, 2006.
- K.A. Deurloo, *Schepping: Van Paulus tot Genesis. Kleine bijbelse theologie*, deel 4, Kampen, 2008.
- M. den Dulk, *Voor een nieuw begin. De agenda van Genesis*, Middelburg, 2017.
- Chr. Frevel, *Geschichte Israels*, Stuttgart, 2015.
- J. Fokkelman, *Vertelkunst in de bijbel*, Zoetermeer, 1995 (ook latere druk).
- J. Fokkelman, *Dichtkunst in de bijbel*, Zoetermeer, 2000.
- J. Fokkelman en W. Weren (red.), *De bijbel literair. Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoetermeer, 2003.
- C.J. den Heyer en P. Schelling, *Symbolen in de bijbel. Woorden en hun betekenis*, Zoetermeer, 2000 (ook latere druk).
- C. Houtman, *De Schrift wordt geschreven. Op zoek naar een christelijke hermeneutiek van het Oude Testament*, Zoetermeer, 2006.
- P.W. van der Horst, *Het vroege jodendom van A tot Z. Een kleine encyclopedie over de eerste duizend jaar*, Zoetermeer, 2006.
- H. Jagersma, *Geschiedenis van Israël*, 2 delen, Kampen, 1997-1985 (ook latere druk).
- H. Jagersma, *De bijbel lezen. Hoe kun je dat?*, Kampen, 1997.
- H. Jagersma, *De onbekende rijkdom van de bijbel*, Vught, 2007.
- H. Jagersma en M. Vervenne (red.), *Inleiding in het Oude Testament*, 3^e druk, Kampen, 2006.
- J. Jeremias, *Theologie des Alten Testaments*, Göttingen, 2015.
- E. Jüngel, *Lutherse preken bij het Oude Testament. Ingeleid en vertaald door Willem Maarten Dekker*, Middelburg, 2017.
- J.L. Kugel, *How to read the Bible: A Guide to Scripture, Then and Now*, Free Press, 2008.
- N. de Lange, *Judaism*, Oxford, 2008.
- A. van Ligten, *Intussen is het ook weer droog geworden. De bijbel in 60 pauzenummers*, 2^e druk, Vught, 2011.
- C.A. ter Linden, *Wandelen over het water. Bijbelse beelden en hun geheim*, Zoetermeer,

2004.

- C.A. ter Linden, *Desgevraagd. De kracht van bijbelse beelden. Reacties op Wandelen over het water*, Zoetermeer, 2010.
- F. Maas, J. Maas en K. Spronk (red.), *De Bijbel spiritueel. Bronnen van geestelijk leven in de bijbelse geschriften*, Zoetermeer, 2004.
- E.P. Sanders, *Jesus and Judaism*, Philadelphia, 1985.
- S. Schama, *The Story of the Jews. Origins to the Present Day*. Dvd, 2 disks, 2013.
- P. Schelling, *Werkwoorden in de bijbel. Hun betekenis in godsdienst en cultuur*, Zoetermeer, 2006.
- P. Schelling, *Vreemd en bizar. Lastige Bijbelverhalen*, Zoetermeer, 2015.
- B. Schmitz, *Geschiede Israels*, 2^e, herziene druk, Paderborn, 2015.
- N.A. Schuman, *Drama van crisis en hoop. De psalmen: gedicht, gebundeld en gebeden*, Zoetermeer, 2008.
- N. Schuman, *Pastorale. Psalm 23 in bijbel en liturgie verwoord en uitgebeeld*, Zoetermeer, 2002.
- K.A.D. Smelik, *Herleefde tijd. Een Joodse geschiedenis*, Leuven, 2011.
- K.A.D. Smelik, *Antisemitisme. Actualiteit van een historische ontwikkeling*, Antwerpen/Apeldoorn, 2015.
- J. Smit en H.P.J. Stroeken, *Lotgevallen. De bijbel in psychoanalytisch perspectief*, Amsterdam/Meppel, 1993.
- H. Snoek, *Een huis om in te wonen. Uitleg en interpretatie van de bijbel*, Kampen, 2010.
- K. Spronk en A. van Wieringen (red.), *De Bijbel theologisch. Hoofdlijnen en thema's van bijbelse geschriften*, Zoetermeer, 2011.
- W. Stoker, B. Vedder en H.M. Vroom (red.), *De Schriften verstaan. Wijsgerig-hermeneutische en theologisch-hermeneutische teksten*, Zoetermeer, 1995.
- E. Talstra, *Oude en nieuwe lezers. Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament*, Kampen, 2002.
- K. van der Toorn, *Van haar wieg tot haar graf. De rol van de godsdienst in het leven van de Israëlitische en de Babylonische vrouw*, Baarn, 1987.
- K. van der Toorn, *Scribal culture and the making of the Hebrew Bible*, Harvard University Press, 2007. Ned. vertaling: *Wie schreef de Bijbel? De ontstaansgeschiedenis van het Oude Testament*, Kampen, 2009.
- K. van der Toorn, B. Becking en P.W. van der Horst, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Second extensively revised edition, Leiden, 1999.
- A. Uleyn, *Psychoanalytisch lezen in de bijbel*, Hilversum, 1985 (reprint te bestellen via www.ksgv.nl).
- R. de Vaux, *Hoe het oude Israël leefde. De instellingen van het Oude Testament*, 2 delen, Roermond/Maaseik, 1961-1962.
- B. Wallet, *Christendom en antisemitisme. Tweeduizend jaar confrontatie*, Utrecht, 2017.
- E. Wiesel, *Mijn liefde voor de profeten. Portretten en verhalen uit bijbel en midrasj*, Utrecht, 2015.
- E. Wiesel, *Mijn liefde voor de Talmoed. Portretten en legenden van joodse wijsheid*, Utrecht, 2015.
- W.R. van der Zee, *De wereld wordt vaderland. Over het begin: Genesis 1-12*, 's-Gravenhage, 5^e druk, 's-Gravenhage, 1996.

- W.R. van der Zee, *Tien klinkende woorden. Uitleg van de tien geboden. Exodus 20 vers 1 tot 17*, 13 e druk, 's-Gravenhage, 1991.
- W.R. van der Zee, *Verhalen van hoop. Over Jona en Ruth*, 's-Gravenhage, 1984.
- W.R. van der Zee, *Wie gelooft, staat op*, 's-Gravenhage, 1990. Over de profeet Jeremia.
- W. R. van der Zee, *Wie heeft daar woorden voor? Een pastorale over lijdende mensen en een leidende god*, 's-Gravenhage, 1981. Over het boek Job.

- Enkele Bijbelvertalingen die aan het OVP worden gebruikt zijn:
  - Statenvertaling
  - Willibrordvertaling (1995)
  - Nieuwe Bijbelvertaling
  - Naardense Bijbel (vertaling door Pieter Oussoren), 2004
  - M. Buber, F. Rosenzweig, *Die Schrift*, 1954 (vertaling van de Hebreeuwse Bijbel in het Duits)
  - *Tanach* (combinatie van de Hebreeuwse grondtekst en de NBV vertaling)

Er zijn verschillende handige studie-edities in omloop, zoals de Paralleleditie, waarin Statenvertaling en Nieuwe Bijbelvertaling naast elkaar zijn opgenomen en/of de Studiebijbel Nieuwe Bijbelvertaling (2008).

Over relevante bijbelcommentaren wordt in de colleges nadere informatie verstrekt. Hier zij vermeld het *Internationaal Commentaar op de Bijbel* (2001) en Erich Zenger (red.), *Stuttgarter Altes Testament. Einheitsübersetzung mit Kommentar und Lexicon* (2005). Op cultuurhistorisch gebied is vermeldenswaard Louis Goosen, *Van Abraham tot Zacheus. Thema's uit het Oude en Nieuwe Testament in religie, beeldende kunst, literatuur, muziek en theater* (2009). En uitsluitend voor muziek is er *De bijbel in klank* van G.J.M. Bartelink (2001). Interessant is ook de website www.debijbel.nl.

Jaar 2

5 dagdelen, 5 studiepunten

Doelstelling (specifiek)

Verkenning en oefening van leeswijzen/methoden en oefening in kritisch lezen van bestaande interpretaties.

Toetsing

De student bestudeert de collegestof en de opgegeven literatuur en beantwoordt schriftelijk de door de docent verstrekte toetsingsvragen.

Literatuur

Verplicht (wordt op college nader toegelicht):

- H. Ausloos en B. Lemmelijn, *De bijbel: een (g)oude(n) gids. Bijbelse antwoorden op menselijke vragen*, Leuven, 2005.
- M. den Dulk, *Vijf kansen. Een theologie die begint bij Mozes*, Zoetermeer, 1998.

- H. Jongerius, *Een uitgestoken hand. In psalmen naar Mozes luisteren*, Hilversum, 1990.
- C.J. Labuschagne, *Zin en onzin over God. Een kritische beschouwing van gangbare godsvoorstellingen*, 2^e druk, Zoetermeer, 1995. (zie ook de actuele versie op www.labuschagne.nl)
- N. ter Linden, *Het verhaal gaat...*, deel 5, Amsterdam, 2002, pp. 11-94 (De Psalmen).
- Nader op te geven literatuur.

Aanbevolen: Zie onder Oriëntatiejaar (jaar 1).

Nieuwe Testament

Docent: drs. A.M.J. (Albert) Wubs

Oriëntatiejaar (jaar 1)

5 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling

De studenten verwerven initiële kennis van en inzicht in:

- de ontstaansgeschiedenis van het Nieuwe Testament;
- de eigen aard van de onderscheiden nieuwtestamentische geschriften;
- basisvaardigheden waarmee nieuwtestamentische/vroegchristelijke teksten kunnen worden benaderd;
- de complexiteit en het belang van (hernieuwd) lezen en interpreteren van de NT-teksten.

Inhoud

In het eerste jaar zal de aandacht liggen op de teksten van de vier evangeliën. Punten die aan de orde komen zijn: het zogeheten synoptisch probleem; genre en subgenres; het belang van de historische, culturele, sociale en religieuze context (Umwelt).

Daarnaast worden bijbelteksten gelezen, methoden van tekstanalyse toegelicht, een synoptische vergelijking gemaakt, en wordt de studenten de gelegenheid geboden (kritisch) te reageren op secundaire literatuur.

Toetsing

In principe bestaat de toetsing uit het schrijven van een paper (min. 3000, max. 4000 woorden). Daartoe bestudeert de student de verplichte literatuur en schrijft daarvan een 'evaluerend leesverslag' waarin ten minste vier verschillende onderwerpen uit de bestudeerde stof besproken worden. (Een document met 'richtinggevende vragen' voor dit afsluitende paper is via de docent verkrijgbaar.)

Een alternatieve toetsing is, na overleg met de docent, een mondeling tentamen over de stof die tijdens de colleges behandeld is en de verplichte literatuur.

Literatuur

Verplicht:

- B. D. Ehrman, *De evolutie van de bijbel. Wie veranderde de tekst van de bijbel en waarom?* Baarn, 2007.
- C.J. den Heyer, *Opnieuw: Wie is Jezus?* Zoetermeer, 1996.

Aanbevolen:

- P. van 't Riet, *Zonder Tora leest niemand wel*, 2^e, herziene uitgave, Zwolle, 2010. Een toelichting hierbij i.v.m. de toetsing volgt.
- G. Lüdemann en A. Özen, *De opstanding van Jezus; een historische benadering*. Baarn, 1996.
- G. Fee, *Exegese van het Nieuwe Testament*, 2e druk, Zoetermeer, 2007.
- G. Theissen, *De Jezusbeweging, Een sociologische bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van het vroege christendom*, Baarn, 1998.
- H.M. Kuitert, *Jezus: nalatenschap van het christendom*, Baarn, 1998.

- R. Zuurmond, *Verleden tijd? een speurtocht naar de 'historische Jezus'*, Baarn, 1994.
- U. Ranke-Heinemann, *Nee en Amen. Handleiding tot geloofstwijfel*, Baarn, 1993.

Jaar 3

5 dagdelen, 4 studiepunten

Doelstelling

De studenten verbreden en verdiepen hun inzicht in zowel de inhoud als in vraagstukken die de teksten van met name de 'Paulinische geschriften' betreffen en zij vergroten door oefening hun exegetische vaardigheden.

Inhoud

Inhoudelijk zullen in het derde jaar vooral de Paulinische brieven en het boek Handelingen aan de orde komen. Bij het lezen van deze geschriften zullen er zowel historisch-kritische als literair-kritische methoden worden toegepast, die een nieuw licht kunnen werpen op de aard van de tekst van de geschriften, als ook op de exegetische en hermeneutische resultaten.

Toetsing

De studenten schrijven een exegetisch paper of een essay (min. 3000, max. 5000 woorden). Daartoe bestudeert de student de verplichte literatuur en verwerkt de belangrijkste elementen uit de lesstof die aan de orde is gekomen. (Een document met 'richtinggevende vragen' voor dit afsluitende paper is via de docent verkrijgbaar.)

Literatuur

Verplicht:

- B. J. Lietaert Peerbolte, *Paulus en de rest; Van farizeeër tot profeet van Jezus*, Zoetermeer, 2010.
- C.J. den Heyer, *Verzoening; bijbelse notities bij een omstreden thema*, Kampen, 1997.

Aanbevolen:

- G. Lüdemann, *Ketters; De andere kant van het vroege christendom*, Baarn, 1998.
- C.J. den Heyer, *Paulus; Man van twee werelden*, Zoetermeer, 1998.
- A.N. Wilson, *Paulus, De geest van de apostel*, Amsterdam, 1997.
- R. Stark, *De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom*, Baarn, 1996.
- D. Flusser, *Het christendom; een joodse religie*, Baarn 1991.
- R. Zuurmond, *God noch gebod, bijbels-theologische notities over de brief van Paulus aan de Galaten*, Baarn, 1990.